

e-mentor

DWUMIESIĘCZNIK SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE
WSPÓŁWYDAWCA: FUNDACJA PROMOCJI I AKREDYTACJ KIERUNKÓW EKONOMICZNYCH

2015, nr 3 (60)

M. Fedorowicz-Kruszewska, *Biblioteczne zasoby cyfrowe jako niezbędny element współczesnego środowiska edukacyjnego studentów z niepełnosprawnością wzroku*, „e-mentor” 2015, nr 3(60), s. 48–53, <http://dx.doi.org/10.15219/em60.1186>.

Biblioteczne zasoby cyfrowe jako niezbędny element współczesnego środowiska edukacyjnego studentów z niepełnosprawnością wzroku

Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska

Liczba studentów z niepełnosprawnością na polskich uczelniach znacznie wzrosła w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Wśród nich sporą grupę stanowią osoby z niepełnosprawnością wzroku. Jedną z barier, jakie napotykają w procesie kształcenia, jest utrudniony dostęp do materiałów edukacyjnych w postaci dostosowanej do ich potrzeb. Korzystanie z dokumentów w środowisku cyfrowym jest dla osób z niepełnosprawnością wzroku niejednokrotnie jedynym sposobem na samodzielne pozyskanie informacji, stąd tak ważne jest budowanie zbiorów cyfrowych. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie charakterystyki polskich bibliotek cyfrowych adresowanych do studentów z niepełnosprawnością wzroku, które stanowią istotny element środowiska edukacyjnego współczesnych uczelni. Zostały one zaprojektowane z uwzględnieniem obowiązującego prawa autorskiego oraz narzędzi technicznych wykorzystywanych przez wskazaną w tytule grupę użytkowników.

Pod koniec lat 80. ubiegłego wieku pojawiły się w Polsce pierwsze próby wprowadzenia integracyjnego nauczania na poziomie wyższym¹. Pionierem w tym zakresie była Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach (obecnie Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy), która jako pierwsza na początku lat 90. ubiegłego wieku zorganizowała studia integracyjne dla

4 osób niepełnosprawnych². Liczba ta rosła z każdym rokiem, a w nauczanie osób niepełnosprawnych zaangażowały się z czasem inne uczelnie. Uruchamiano biura obsługi takich osób lub stanowiska pełnomocników ds. studentów niepełnosprawnych. Poprawiła się dostępność architektoniczna obiektów uczelnianych, wyposażono stanowiska komputerowe w nowe technologie wspomagające (*assistive technologies*)³ osoby niepełnosprawne, a Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) uruchomił programy celowe adresowane do niepełnosprawnych studentów oraz absolwentów. Najnowsze dane wskazują, że w 2013⁴ roku w Polsce studiowało 28 940 osób niepełnosprawnych. Wprawdzie w ostatnich dwóch latach liczby te zmalały⁵, lecz zmiany wpisują się w spadkowe tendencje demograficzne na polskich uczelniach. Najliczniejsza jest grupa osób z niepełnosprawnością narządów ruchu oraz z niepełnosprawnością wzroku⁶ i tej ostatniej grupie poświęcone zostaną rozważania w niniejszym tekście.

Na polskich uczelniach wyższych w 2013 roku studiowało 2638 osób z niepełnosprawnością wzroku⁷. Nie jest to grupa homogeniczna – w jej skład wchodziły osoby niewidome i słabowidzące. Osoby niewidome wykorzystują w pozyskiwaniu informacji głównie dotyk i słuch. Z kolei u osób słabowidzących wzrok,

¹ Por. B. Harań, *Wprowadzenie. Studia osób niepełnosprawnych*, [w:] tejże (red.), *Wielowymiarowość integracji w teorii i praktyce kształcenia w uczelni wyższej: materiały z Międzynarodowej Konferencji Uczelni Wyższych*, Akademia Podlaska, Siedlce 2002, s. 6; *Wstęp*, [w:] B. Tylewska-Nowak, W. Dykcik (red.), *Student z niepełnosprawnością w szkole wyższej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2013, s. 7.

² *Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Siedlcach. Historia uczelni*, <http://www.uph.edu.pl/uczelnia/historia-uczelni>, [01.01.2015].

³ Por. M. Fedorowicz, *Człowiek niepełnosprawny w bibliotece publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010, s. 95–101.

⁴ Stan na 30.11.2013.

⁵ W 2012 r. na uczelniach w Polsce studiowało 31 613 studentów niepełnosprawnych, w 2011 r. – 30 249, w 2010 r. – 30 096, w 2009 r. – 27 975, w 2008 r. – 25 265, w 2007 r. – 22 988, w 2006 r. – 19 923, 2005 r. – 14 510, w 2004 r. – 9247. Zob. *Szkoły wyższe i ich finanse. Roczniki 2013–2004*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finanse-w-2013-r-,2,10.html>, [09.04.2015].

⁶ Por. tamże. Zob. też: G. Dryżałowska, H. Żuraw, *Szanse i bariery zatrudniania niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych*, [w:] H. Ochoczenko, M.A. Paszkowicz (red.), *Potrzeby osób niepełnosprawnych w warunkach globalnych przemian społeczno-gospodarczych*, t. 2, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 237.

⁷ W 2012 roku na uczelniach w Polsce studiowało 2733 niewidomych i słabowidzących; w 2011 r. – 2738; w 2010 r. – 2630; w 2009 r. – 2357; w 2008 r. – 2042; w 2007 r. – 1874; w 2006 r. – 1502; w 2005 r. – 1071; w 2004 r. – 710. Zob. *Szkoły wyższe i ich finanse*, dz.cyt.

pomimo znacznego uszkodzenia, pozostał nadal głównym źródłem poznania rzeczywistości⁸. Zatem w procesie kształcenia materiały edukacyjne dla osób niewidomych powinny być przygotowane w taki sposób, aby można było z nich korzystać drogą dotykową i/lub słuchową. Z kolei osoby słabowidzące, ponieważ posługują się wzrokiem podczas czytania, wymagają odpowiedniego przygotowania edytorskiego tekstu lub specjalistycznego oprogramowania i/lub urządzeń technicznych.

System nauczania musi być tak zaprojektowany, by wychodził naprzeciw zróżnicowanym potrzebom dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami. Zatem to nie studenci niepełnosprawni powinni asymilować się ze środowiskiem edukacyjnym uczelni, lecz to środowisko powinno być od samego początku zorganizowane tak, aby uwzględniało ich potrzeby. Takie spojrzenie wpisuje się w koncepcję edukacji włączającej, określanej jako kolejny etap rozwoju edukacji (po edukacji segregacyjnej i integracyjnej)⁹.

Jednym z kluczowych aspektów edukacji włączającej studentów z niepełnosprawnością wzroku jest umożliwienie im dostępu do materiałów edukacyjnych w dogodnych dla nich formatach. Dla studentów z niepełnosprawnością wzroku, zwłaszcza niewidomych, brak możliwości korzystania ze standardowych drukowanych źródeł i opracowań jest jedną z głównych barier w procesie kształcenia. Można je zastąpić formatami alternatywnymi, wykorzystującymi pismo Braille'a, duży druk czy tyflografię, jednak tego typu materiały są publikowane w niewielkich nakładach, w bardzo ograniczonym wyborze (praktycznie bez uwzględnienia literatury naukowej), a przy tym są bardzo drogie. Można w końcu – i tak się dzieje najczęściej, zwłaszcza w przypadku młodzieży akademickiej – wykorzystywać formaty cyfrowe, które są odczytywane dzięki technologiom wspomagającym. Bogate zasoby polskich

bibliotek cyfrowych adresowanych do szerokiego grona odbiorców nie zawsze są w pełni dostępne dla technologii, którymi posługują się studenci niepełnosprawni (pliki graficzne)¹⁰. Ponadto ich kolekcje nie obejmują wszystkich publikacji niezbędnych w procesie edukacji. Pojawia się zatem pytanie, jak polskie uczelnie radzą sobie z zapewnieniem studentom z niepełnosprawnością dostępu do materiałów dydaktycznych?

Analiza serwisów internetowych polskich uczelni wyższych wykazała, że najczęściej ich działania na rzecz studentów z niepełnosprawnością wzroku polegają na wyposażaniu stanowisk komputerowych w technologie wspomagające, organizowaniu wypożyczalni specjalistycznego sprzętu ułatwiającego proces kształcenia, stosownych zapisach w regulaminie wypożyczenia zbiorów bibliotecznych¹¹ oraz skanowaniu podręczników akademickich i innych dokumentów¹². Są jednak i takie uczelnie – na razie nieliczne – które zaczęły budować cyfrowe zasoby informacyjne z myślą o niepełnosprawnych studentach i pracownikach naukowych. Takie możliwości dało upowszechnienie się technologii informacyjno-komunikacyjnych adresowanych do osób z niepełnosprawnościami¹³ oraz obowiązujące w Polsce prawo autorskie¹⁴. Artykuł 33¹ ustawy stanowi, że *wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia*¹⁵. Taka postać dozwolonego użytku została uregulowana w traktacie przyjętym podczas Konferencji Dyplomatycznej Światowej Organizacji Własności Intelktualnej (WIPO) w Marrakeszu 27 czerwca 2013 roku, dotyczącym ułatwienia dostępu do utworów opublikowanych osobom niewidomym, słabowidzącym i z innymi niepełnosprawnościami powodującymi trudności w korzystaniu ze standardowego druku¹⁶.

⁸ Por. D.D. Smith, *Pedagogika specjalna*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wydawnictwo APS, Warszawa 2009, s. 131–132; T. Majewski, *Psychologia niewidomych i niedowidzących*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 157.

⁹ Por. C. Ślusarczyk, *Projektowanie uniwersalne jako sposób na tworzenie warunków do edukacji włączającej w szkołach wyższych*, „e-mentor” 2013, nr 5, s. 65–68, http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/ementor52.pdf, [06.01.2015]. Zob. szerzej: D. Al-Khamisy, *Edukacja włączająca edukacją dialogu. W poszukiwaniu modelu edukacji dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2013, s. 23–70; A. Firkowska-Mankiewicz, *Edukacja – narzędziem przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, [w:] L. Frąckiewicz (red.), *Przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2008, s. 224–233.

¹⁰ Zob. E. Adaszyńska, M. Kuncewicz, *Osoby z dysfunkcją wzroku a cyfrowa przestrzeń informacyjna. Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla niewidomych*, „Biuletyn EBIB” 2012, nr 1, http://www.ebib.pl/images/stories/numery/128/128_adaszynska.pdf, [16.06.2015].

¹¹ Zazwyczaj dotyczą one wydłużenia okresu wypożyczenia zbiorów, zwiększenia liczby wypożyczanych egzemplarzy oraz możliwości wypożyczenia zbiorów z księgozbioru podręcznego, np. na weekend.

¹² Autorka przeanalizowała serwisy internetowe wszystkich 96 uczelni publicznych podległych Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego lub przez niego nadzorowanych. Zob. Obwieszczenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 stycznia 2014 r. w sprawie wykazu jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego lub przez niego nadzorowanych (M.P. 2014 poz. 51).

¹³ Por. M. Fedorowicz-Kruszewska, *Rewolucja tyfloinformatyczna i jej lokalna egzemplifikacja*, „Folia Toruniensia” 2012, nr 12, s. 99–106; T. Jakubowski, *Rewolucja tyfloinformatyczna w Polsce*, „Tyfloświat” 2010, nr 3, s. 26–44, http://www.firr.org.pl/uploads/PUB/Tyfloswiat_3_2010.pdf, [15.04.2015].

¹⁴ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2006 r. Nr 90 poz.631 j.t.).

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Polska podpisała traktat 24 czerwca 2014 roku.

Korzystanie z utworów może odbywać się w dowolny sposób, na każdym polu eksploatacji, w tym również przez udostępnienie w internecie, z ograniczeniem dostępu, które gwarantuje wprowadzenie kodów dostępu i haseł, weryfikowanych czasowo¹⁷. O zabezpieczenia zapobiegające łamaniu praw autorskich zadbały także uczelnie wyższe, które udostępniają materiały edukacyjne dla studentów z niepełnosprawnością poprzez biblioteki cyfrowe.

Pierwsze inicjatywy tworzenia zasobów w formach dostępnych dla niepełnosprawnych studentów pojawiły na Uniwersytecie Warszawskim oraz w Akademii Podlaskiej¹⁸ w Siedlcach. W 1997 roku z inicjatywy Biura ds. Osób Niepełnosprawnych (BON) na Uniwersytecie Warszawskim uruchomiono Bibliotekę Książki Mówionej dla Osób Niewidomych, którą w 2000 roku zlokalizowano w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Początkowo materiały edukacyjne dla studentów z niepełnosprawnością wzroku oraz z dysleksją przygotowywano w wersji audio, czyli nagrywano je na taśmy magnetofonowe. Warto podkreślić, że do nagrywania książek mówionych angażowano wolontariuszy. Od 2002 roku zaczęto przygotowywać i gromadzić zasoby cyfrowe (zarówno pliki tekstowe, jak i dźwiękowe). Dobór publikacji do konwersji odbywał się na podstawie sugestii i próśb studentów UW¹⁹.

Natomiast w 2008 roku w Bibliotece Głównej Akademii Podlaskiej w Siedlcach uruchomiono projekt *E-czytelnia@*. Umożliwił on niepełnosprawnym studentom i pracownikom naukowym uczelni korzystanie z publikacji na nośnikach cyfrowych udostępnianych za pośrednictwem internetu. Zbiory e-czytelnia powstawały – podobnie jak w poprzednim przypadku – w oparciu o postulaty czytelników²⁰.

Zasoby obu omówionych bibliotek weszły w skład Akademickiej Biblioteki Cyfrowej (ABC), powstałej

w maju 2011 r. z inicjatywy BON Uniwersytetu Warszawskiego w ramach projektu *Edukacja, niepełnosprawność, informacja, technologia – likwidowanie barier w dostępie osób niepełnosprawnych do edukacji*. Projekt ten był współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki²¹. Aktualnie w ABC, oprócz Uniwersytetu Warszawskiego, uczestniczą także: Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy²². Wiodąca rola przypadła BON UW, które administruje serwisem i odpowiada za jego stronę techniczną. Na serwerze UW znajduje się system Bazy ABC. Udział w projekcie ABC od początku 2013 r. jest płatny – uczelnie partnerskie partycypują w kosztach utrzymania technicznego serwisu. Te, które adaptują materiały i włączają je do zasobów, uzyskują rabaty. Do ABC może przystąpić każda uczelnia, która zobowiąże się do przestrzegania regulaminu, weryfikowania uprawnień użytkowników rejestrowanych przez własny profil oraz ponoszenia opłat²³ z tytułu korzystania z biblioteki²⁴. Aktualnie zasoby ABC obejmują 12 808 rekordów²⁵ – użytkownik ma do dyspozycji scalony katalog rejestrujący wszystkie dostępne materiały edukacyjne przygotowane przez uczelnie współpracujące w ramach projektu.

Zbiory ABC udostępniane są wyłącznie osobom z orzeczoną umiarkowaną lub znaczną stopniem niepełnosprawności wzroku oraz z innymi niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi korzystanie ze standardowych materiałów drukowanych. Ponadto

¹⁷ Zob. J. Ożegalska-Trybalska, S. Stanisławska-Kloc, *Przykładowe sposoby korzystania z utworów przez osoby niepełnosprawne – studia przypadku*, [w:] A. Waszkielewicz, A. Przednowek (red.), *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni. Prawo autorskie – dozwolony użytek utworów*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2007, s. 35–36, http://www.firr.org.pl/uploads/PUB/FIRR_Prawo_autorskie_-_dozwolony_uzytek_utworow.pdf, [15.06.2015].

¹⁸ Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach została 1 października 1999 roku przekształcona w Akademię Podlaską, a 1 października 2010 r. w Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Zob. *Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Siedlcach. Historia uczelni*, <http://www.uph.edu.pl/uczelnia/historia-uczelni>, [01.01.2015].

¹⁹ A. Wołodko, A. Budniewska, *Użytkownicy niepełnosprawni w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] B. Bednarek-Michalska, B. Szczepańska (red.), *Czytelnik czy klient?: ogólnopolska konferencja bibliotekarzy*, Biblioteka Główna UMK, Toruń 4–6.12.2003, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2003 [CD-ROM]; A. Wołodko, *Czytelnicy niepełnosprawni w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (omówienie i pokaz stosowanych rozwiązań, urządzeń oraz prowadzonych szkoleń)*, [w:] E. Stachowska-Musiał, F. Czajkowski (red.), *Biblioteka otwarta dla czytelników niepełnosprawnych. Materiały z konferencji Grudziądz 2001 – Warszawa 2002*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2002, s. 116–123. Informacje pochodzą także z korespondencji autorki z D. Kończyk (27 maja 2013).

²⁰ *Biblioteka bez barier*, <http://www.bg.uph.edu.pl/index.php/pl/biblioteka-bez-barier.html>, [28.03.2015].

²¹ H. Lubawy, *Akademia Biblioteka Cyfrowa nową jakością w dostępie do literatury fachowej dla studentów z dysfunkcją narządu wzroku*, [w:] B. Tylewska-Nowak, W. Dykcik (red.), dz.cyt., s. 138; tenże, *Akademia Biblioteka Cyfrowa od kuchni*, „Tyfloświat” 2012, nr 4, s. 3–11, http://tyfloswiat.pl/files/Tyfloswiat_4_17_2012.pdf, [07.04.2015]. Informacje pochodzą także z korespondencji autorki z D. Kończyk (27 maja 2013).

²² Informacje pochodzą z korespondencji autorki z D. Kończyk (8 kwietnia 2015).

²³ Aktualne opłaty to 50 zł netto miesięcznie za 1 aktywne konto użytkownika, 75 zł za 2 konta, 100 zł za 3 konta, 150 za 4–5 kont i 300 za 6–10 kont.

²⁴ Informacje pochodzą z korespondencji autorki z D. Kończyk (27 maja 2013).

²⁵ Stan na 28.03.2015 roku. Zob. *Akademia Biblioteka Cyfrowa*, <https://www.abc.uw.edu.pl/catalog.php>, [28.03.2015].

Biblioteczne zasoby cyfrowe jako niezbędny element...

użytkownicy muszą być zarejestrowani w biurze ds. osób niepełnosprawnych własnej uczelni (jeśli współpracuje ono z ABC) lub BON UW²⁶. Użytkownik rejestruje się w ABC samodzielnie – poprzez wypełnienie formularza rejestracyjnego. Zapoznaje się z regulaminem, a następnie musi go zaakceptować, podać swoje dane osobowe i adres e-mail oraz zaznaczyć profil uczelni, której jest studentem²⁷. Obecnie w ABC jest zarejestrowanych ok. 200 aktywnych użytkowników²⁸.

Jak już wcześniej wspomniano, prawo autorskie zezwala na przetwarzanie opublikowanych utworów wyłącznie na użytek osób z niepełnosprawnością, stąd konieczna jest weryfikacja uprawnień potencjalnych czytelników. Dokonuje się jej poprzez sprawdzenie dokumentów poświadczających niepełnosprawność na uczelni partnerskiej bądź w BON UW²⁹. Weryfikacja uprawnień jest istotna, gdyż tylko zarejestrowany czytelnik może pobierać dokumenty z ABC, pozostali mogą jedynie zapoznać się z katalogiem zbiorów. Opisy bibliograficzne dokumentów znajdujących się w zbiorach ABC, oprócz standardowych danych, zawierają także informację o stanie adaptacji (skan z korektą, skan bez korekty, skan z adaptacją, adaptacja audio), miejscu adaptacji (nazwa uczelni) oraz formacie pliku (dokument formatowany RTF, dokument Word – DOC, plik tekstowy TXT, DAISY, MP3)³⁰.

Wszystkie materiały udostępniane za pośrednictwem ABC są zapisane w formatach „odczytywalnych” dla wymienionych użytkowników. Poza tym system ABC umożliwia nawigowanie za pomocą narzędzi wykorzystywanych przez osoby z niepełnosprawnością wzroku. Istnieje również możliwość dopasowania kolorystyki strony do potrzeb osób słabowidzących³¹.

Skromniejsze zasoby są w posiadaniu Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej. Kolekcja pod nazwą Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla Niewidomych (ZBCN) liczy zaledwie 141 dokumentów, ale jej atutem jest to, że obejmuje głównie literaturę naukową

i podręczniki akademickie. Powstała, podobnie jak ABC, w 2011 roku z inicjatywy Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego i niewidomego pracownika Wydziału Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Zielonogórskiego (UZ) – Małgorzaty Czerwińskiej. Adresowana jest do wszystkich osób z dysfunkcją wzroku.

Weryfikacja uprawnień do korzystania ze zbioru następuje na podstawie dokumentu orzekającego o stopniu niepełnosprawności. Obecnie z zasobów ZBCN korzysta kilkanaście osób. Dobór tytułów do zasobu jest podyktowany sugestiami pracowników różnych wydziałów UZ, chociaż dezyderaty mogą składać również studenci i inni użytkownicy. Dokumenty są przygotowane w formatach „odczytywalnych” dla technologii, którymi posługują się użytkownicy z niepełnosprawnością wzroku – w RTF oraz edytowalnej postaci PDF³².

Ostatnia już inicjatywa, o której należałoby wspomnieć, nie jest kojarzona z uczelnią wyższą, ale korzystają z niej również studenci z niepełnosprawnością wzroku. Mowa o wypożyczalni online³³ Działu Zbiorów dla Niewidomych Biblioteki Głównej Pracy i Zabezpieczenia Społecznego (BGPiZS)³⁴. Z uruchomionego w 2007 roku Serwisu Wypożyczeń Online mogą korzystać wyłącznie osoby z udokumentowaną niepełnosprawnością wzroku, w autoryzowanym dostępie zdalnym. Kolekcja obejmuje ścieżki dźwiękowe do filmów z audiodeskrypcją, książki mówione w formacie DAISY, książki mówione w formacie CZYTAK, pliki MP3, cyfrowe pliki tekstowe. Na kolekcję składa się głównie literatura beletrystyczna i popularnonaukowa. W obrębie wypożyczalni działa jednak „skanowisko”, czyli wyodrębniona strefa serwisu, w której udostępniane są zeskanowane przez wolontariuszy książki w formatach DOC, TXT i RTF. Są to zarówno beletrystyka, literatura faktu, teksty popularnonaukowe, jak i podręczniki akademickie, słowniki oraz literatura naukowa. Aktualnie³⁵ kolekcja liczy 25 342 tytuły³⁶. Warto w tym miejscu wspomnieć

²⁶ Regulamin Akademickiej Biblioteki Cyfrowej, <https://www.abc.uw.edu.pl/register.php>, [07.04.2015].

²⁷ H. Lubawy, *Akademicka Biblioteka Cyfrowa nową jakością...*, dz.cyt., s. 140.

²⁸ Informacje pochodzą z korespondencji autorki z D. Kończyk (8 kwietnia 2015).

²⁹ H. Lubawy, *Akademicka Biblioteka Cyfrowa nową jakością...*, dz.cyt., s. 140. Więcej szczegółów dotyczących procesu rejestracji – zob.: *ABCD edukacji włączającej*. „Akademicka Biblioteka Cyfrowa” – czym jest i jak działa?, http://www.abcd.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=409:qakademicka-biblioteka-cyfrowa-czym-jest-i-jak-dziaa-&catid=39:woko-systemu-wsparcia-&Itemid=16, [15.04.2015].

³⁰ Zob. szerzej *ABCD Edukacji Włączającej...*, dz.cyt. Szczegóły dotyczące ABC, zwłaszcza katalogowania zbiorów, wyszukiwania oraz pobierania dokumentów – zob. H. Lubawy, *Akademicka Biblioteka Cyfrowa od kuchni...*, dz.cyt.

³¹ H. Lubawy, *Akademicka Biblioteka Cyfrowa nową jakością...*, dz.cyt., s. 142.

³² Informacje pochodzą z korespondencji autorki z M. Kuncewicz (8 kwietnia 2015).

³³ Chociaż usługa ta nie jest określana mianem biblioteki cyfrowej, spełnia kryteria, które powinny charakteryzować tego typu biblioteki. Por. E. Głowacka, *Jakość bibliotek cyfrowych – aspekty i kryteria oceny*, „e-mentor” 2011, nr 2, s. 54, http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/ementor39.pdf, [06.01.2015].

³⁴ W styczniu 2013 roku Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych (BC PZN) przeszła reorganizację, wskutek czego jej zbiory (choć placówka nie zmieniła siedziby i nadal mieści się w Warszawie przy ul. Konwiktorskiej 7) zostały włączone do BGPiZS, a samodzielna jak dotąd BC PZN stała się Działem Zbiorów dla Niewidomych BGPiZS.

³⁵ Stan na 15.04.2015.

³⁶ Informacje dotyczące Serwisu Wypożyczeń Online zostały pozyskane dzięki uprzejmości Moniki Cieniewskiej, Zastępcy Dyrektora ds. Zbiorów dla Niewidomych w Głównej Bibliotece Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, w obrębie której wchodzi Dział Zbiorów dla Niewidomych.

o oferowanej od 2010 roku usłudze – z której również mogą korzystać studenci z niepełnosprawnością wzroku – a mianowicie skanowaniu książek na życzenie użytkownika³⁷.

Zaprezentowane biblioteczne zasoby cyfrowe zaprojektowane z myślą o studentach z niepełnosprawnością wzroku dotyczą nadal jedynie kilku polskich uczelni. Nie oznacza to jednak, że w pozostałych ośrodkach nie dba się o zapewnienie dostępu do niezbędnych w procesie kształcenia materiałów. Przykładowo Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Śląski w Katowicach oraz Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach na życzenie studentów skanują potrzebne im teksty. Wydaje się jednak, że najlepszym rozwiązaniem jest stałe rozwijanie ABC i zachęcanie pozostałych uczelni do przystępowania do tej inicjatywy. Przede wszystkim unika się powielania prac nad adaptacją tekstu, gdyż z raz przygotowanego materiału mogą korzystać wszystkie partnerskie uczelnie. Poza tym w większości ośrodków akademickich istnieją biura ds. osób niepełnosprawnych (w zależności od uczelni funkcjonujące pod różnymi nazwami), które mogą te działania koordynować. Na pewno jest to mniej pracochłonne aniżeli budowanie własnej kolekcji na potrzeby studentów jednej uczelni.

Podsumowanie

Kształcenie integracyjne na poziomie wyższym może być realizowane tam, gdzie uczelnie są właściwie przygotowane. Aby jednak szkoła wyższa stała się dostępna dla osób niepełnosprawnych, należy znieść bariery architektoniczne, ekonomiczne, społeczne (mentalne) i autobariery³⁸. W odniesieniu do studentów z niepełnosprawnością wzroku istotną przeszkodą w samodzielnej edukacji jest niedostateczna liczba materiałów edukacyjnych w dogodnych dla nich formatach. Podczas gdy na poziomie kształcenia podstawowego i ponadgimnazjalnego uczniowie mają je zagwarantowane przez szkołę czy ośrodek szkolno-wychowawczy, na poziomie wyższym sytuacja ta diametralnie się zmienia. Studenci muszą wykazać się samodzielnością w docieraniu do książek, czasopism i źródeł potrzebnych w procesie edukacji. Współcześnie, przy wykorzystaniu technologii wspomagających, można nie tylko w łatwy sposób utrwalać materiały

z zajęć dydaktycznych, ale także samodzielnie sięgnąć do coraz większych zasobów bibliotek cyfrowych i wypożyczalni online.

Jak już wcześniej wspomniano, liczba studentów z niepełnosprawnością w Polsce znacząco wzrosła w ostatnich kilkunastu latach. Ciągłe jednak odsetek osób z wyższym wykształceniem w tej grupie jest niski w porównaniu do populacji Polaków³⁹. W konsekwencji odsetek bezrobotnych wśród osób niepełnosprawnych jest ciągle wyższy niż w innych krajach. Należy zatem nieustannie udoskonalać ofertę edukacyjną szkół wyższych adresowaną do osób z niepełnosprawnościami i zapewniać im lepsze warunki do studiowania. Będzie to musiało zaowocować większą liczbą studiujących, a następnie aktywnych zawodowo osób niepełnosprawnych. Uczelnie wyższe muszą podjąć starania, by zapewnić wszystkim studentom równe warunki. Nie ma tutaj alternatywy – nie jest to bowiem wyraz dobrej woli, lecz jedynie obligatoryjna realizacja Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, w której wśród podstawowych zadań uczelni wymienia się *stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia [i] badaniach naukowych*⁴⁰.

Wartościowe i dostępne dla osób z niepełnosprawnością wzroku zasoby cyfrowe obejmujące literaturę naukową, popularnonaukową oraz beletrystykę są istotnym elementem środowiska informacyjnego wskazanej w tytule artykułu grupy. Są bogatsze i bardziej zróżnicowane niż zbudowane do tej pory kolekcje, obejmujące dokumenty fizyczne w formatach takich jak brajl czy audio (kaseta magnetofonowa, CD)⁴¹. Ich przygotowanie jest tańsze niż edycja formatów alternatywnych, a dostęp do nich możliwy natychmiast z każdego miejsca. Z kolei możliwość współdecydowania o wyborze tytułu do przygotowania w pożądanej wersji gwarantuje znalezienie odbiorców.

Warto podkreślić jeszcze jeden pozytywny aspekt budowania cyfrowych zasobów informacyjnych adresowanych do osób z niepełnosprawnością wzroku, na który – pisząc o edukacji włączającej – zwracała uwagę A. Firkowska-Mankiewicz⁴²: jest nim możliwość wykorzystania omawianych zbiorów w edukacji ustawicznej niepełnosprawnych osób dorosłych, niezbędnej we współczesnym społeczeństwie wiedzy.

³⁷ M. Fedorowicz-Kruszewska, dz.cyt., s. 102.

³⁸ Por. A. Rakowska, *Kształcenie akademickie a niepełnosprawność*, [w:] B. Tylewska-Nowak, W. Dykcik (red.), dz.cyt., s. 59–60; *Wstęp*, [w:] B. Tylewska-Nowak, W. Dykcik (red.), dz.cyt., s. 7–8.

³⁹ W 2013 r. osoby niepełnosprawne legitymujące się wykształceniem wyższym stanowiły 7,7 proc. ogółu niepełnosprawnych, podczas gdy wśród osób sprawnych – 20,6 procent. Zob. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosci-w-liczbach-edukacja/>, [25.04.2015].

⁴⁰ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2012 r. Nr 572 j.t.).

⁴¹ Tworzona od kilku lat ABC obejmuje ponad 12 tys. dokumentów, podczas gdy Oddział Zbiorów dla Niewidomych Głównej Biblioteki Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, w który przekształciła się Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych istniejąca od 1951 roku, liczy ok. 6 tys. tytułów w brajlu i tyle samo w wersji dźwiękowej.

⁴² A. Firkowska-Mankiewicz, dz.cyt., s. 232.

Bibliografia

ABCD Edukacji Włączającej. „Akademicka Biblioteka Cyfrowa” – czym jest i jak działa?, http://www.abcd.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=409:qakademicka-biblioteka-cyfrowa-czym-jest-i-jak-dziaaa-&catid=39:woko-systemu-wsparcia-&Itemid=16.

Adaszyńska E., Kuncewicz M., *Osoby z dysfunkcją wzroku a cyfrowa przestrzeń informacyjna*. Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla niewidomych, „Biuletyn EBIB” 2012, nr 1, http://www.ebib.pl/images/stories/numery/128/128_adaszynska.pdf.

Al-Khamisy D., *Edukacja włączająca edukacją dialogu. W poszukiwaniu modelu edukacji dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2013.

Dryżałowska G., Żuraw H., *Szanse i bariery zatrudnienia niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych*, [w:] Ochonczyński H., Paszkowicz M.A. (red.), *Potrzeby osób niepełnosprawnych w warunkach globalnych przemian społeczno-gospodarczych*, t. 2, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 237–249.

Fedorowicz M., *Człowiek niepełnosprawny w bibliotece publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010.

Fedorowicz-Kruszewska M., *Rewolucja tyfłoinformatyczna i jej lokalna egzemplifikacja*, „Folia Toruniensia” 2012, nr 12, s. 99–106.

Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja – narzędziem przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, [w:] Frąckiewicz L. (red.), *Przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2008, s. 224–233.

Głowacka E., *Jakość bibliotek cyfrowych – aspekty i kryteria oceny*, „e-mentor” 2011, nr 2, s. 54–58, http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/ementor39.pdf.

Harań B., *Wprowadzenie. Studia osób niepełnosprawnych*, [w:] tejże (red.), *Wielowymiarowość integracji w teorii i praktyce kształcenia w uczelni wyższej: materiały z Międzynarodowej Konferencji Uczelni Wyższych*, Siedlce, 13 maja 2002 r., Akademia Podlaska, Siedlce 2002, s. 6–13.

Jakubowski T., *Rewolucja tyfłoinformatyczna w Polsce*, „Tyfłoswiat” 2010, nr 3, s. 26–44, http://www.firr.org.pl/uploads/PUB/Tyfloswiat_3_2010.pdf.

Lubawy H., *Akademicka Biblioteka Cyfrowa nową jakością w dostępie do literatury fachowej dla studentów z dysfunkcją narządu wzroku*, [w:] Tylewska-Nowak B., Dykcik W. (red.), *Student z niepełnosprawnością w szkole wyższej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2013, s. 137–144.

Lubawy H., *Akademicka Biblioteka Cyfrowa od kuchni*, „Tyfłoswiat” 2012, nr 4, s. 3–11, http://tyfloswiat.pl/files/Tyfloswiat_4_17_2012.pdf.

Majewski T., *Psychologia niewidomych i niedowidzących*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.

Ożegalska-Trybalska J., Stanisławska-Kloc S., *Przykładowe sposoby korzystania z utworów przez osoby niepełnosprawne – studia przypadku*, [w:] Waszkielewicz A., Przednowek A. (red.) *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni. Prawo autorskie – dozwolony użytek utworów*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2007, s. 35–36, http://www.firr.org.pl/uploads/PUB/FIRR_Prawo_autorskie_-_dozwolony_uzytek_utworow.pdf.

Smith D.D., *Pedagogika specjalna*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wydawnictwo APS, Warszawa 2009.

Szkoły wyższe i ich finanse. Roczniki 2013–2004, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finanse-w-2013-r-2,10.html>.

Ślusarczyk C., *Projektowanie uniwersalne jako sposób na tworzenie warunków do edukacji włączającej w szkołach wyższych*, „e-mentor” 2013, nr 5, s. 65–68, http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/ementor52.pdf.

Wołodko A., Budniewska A., *Użytkownicy niepełnosprawni w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] Bednarek-Michalska B., Szczepańska B. (red.), *Czytelnik czy klient?: ogólnopolska konferencja bibliotekarzy*, Biblioteka Główna UMK, Toruń 4-6 grudnia 2003 roku, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2003 [CD-ROM].

Wołodko A., *Czytelnicy niepełnosprawni w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (omówienie i pokaz stosowanych rozwiązań, urzędzeń oraz prowadzonych szkoleń)*, [w:] Stachowska-Musiał E., Czajkowski F. (red.), *Biblioteka otwarta dla czytelników niepełnosprawnych. Materiały z konferencji Grudziądz 2001 – Warszawa 2002*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2002, s. 116–123.

Wstęp, [w:] Tylewska-Nowak B., Dykcik W. (red.), *Student z niepełnosprawnością w szkole wyższej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2013, s. 7–11.

Digital library resources as an essential element of the modern educational environment of students with visual impairment

Higher education allows people with disabilities to build self-realization and self-esteem. It prevents social exclusion, redeems deficiencies and increases the chances to find a job. For over 10 years the number of students with disabilities has been increasing in Poland. Students with visual impairment (blind and partially sighted) are included in this group. One of the barriers they face in the academic environment is difficulty of reaching the accessible form of educational materials. Rapidly developing assistive technologies allow them to overcome this barrier. Collections of digital documents addressed to students with visual impairment are helpful in this context.

The aim of the article is to give a description of Polish digital libraries addressed to visually impaired students and their role in higher education. To collect necessary data websites of all (96) Polish public higher schools subordinated to the Ministry of Science and Higher Education were analysed. Important information the author acquired also came from individuals involved in building digital resources targeted at students with visual impairment. The methods of literature analysis and criticism were also used.

Study has shown that only a few public higher schools participate in projects on establishing digital collections accessible for students with disabilities. These collections are getting richer every year.

Autorka jest doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w zakresie bibliologii i informatologii, adiunktem w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół udostępniania informacji osobom z niepełnosprawnością, mediów adresowanych do osób z niepełnosprawnością oraz zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu instytucjami GLAM.